

1960 VE 1980 ASKERİ DARBE DÖNEMLERİNDE EĞİTİM POLİTİKALARI VE HALİFELİK KURUMUNUN DERS KİTAPLARINA YANSIMASI¹

Hacer KADI*

ÖZ

Bu makale 1960 ve 1980 askeri darbe dönemlerinde Millî Eğitim politikalarını ve Halifelik olgusunun tarih ders kitaplarına nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eğitim, toplumsal ve ekonomik olduğu kadar politik bir girişimdir. Özellikle Türkiye’de bilinçli ya da bilinçsiz hükümet değişikliklerinde eğitim politikalarının siyasi eğilimlere göre şekil aldığı görülmektedir. Çünkü hükümetler, amaçları doğrultusunda siyasi görüşlerini eğitime uyarlamakta ve hedeflenen doğrultuda “üzerinde çalıştığı hammaddenin toplumdaki gelen ve topluma giden insan oluşu” bilinciyle gelecekteki konumlarını da garanti altına alma eğiliminde olmuşlardır. Böylelikle gelecek nesiller, Millî eğitim temelli bir çerçevede hükümetlerin siyasi görüşleri doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmış, bunu yaparken de özellikle ders kitaplarına zaman zaman müdahaleler yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de eğitim politikaları ile 1960 ve 1980 askeri darbe dönemlerinde tarih ders kitaplarında halifelik olgusuna nasıl yaklaşıldığı irdelenecektir. Bu çalışmada 1960 ve 1980 darbe dönemleri sonrasındaki genel eğitim politikaları karşılaştırmalı yöntemle ele alınacaktır. Çalışmanın evreni tarih ders kitaplarıdır. Ancak evrenin külliyetli bir çalışma gerektireceği düşüncesiyle 1960 ve 1980 dönemi tarih ders kitaplarında halifelik olgusu ele alınacaktır. Bu kapsamda söz konusu dönemlerde halifelik olgusuna bakış açısı ile kitaplar arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1960 ve 1980 Dönemi Eğitim Politikaları, Tarih Ders Kitapları, Halifelik.

Educational Policies During the 1960 and 1980 Military Coup Periods And the Reflection of the Caliphate Institution to the Textbooks

ABSTRACT

This article aims to reveal the National Education Policies during the 1960 and 1980 military coup periods and how the Caliphate phenomenon is reflected in history textbooks. Education is a political as well as a and economic initiative. Especially in Turkey, it is observed that education policies take shape according to the political tendencies during the periods of either conscious or unconscious changes of government. Because governments have been inclined to impose their political views on education in line with their aims and to guarantee their future positions in accordance with their objectives, knowing that “the raw material with which they work is the human being which is reduced from and inducted into the universe of society”. In this way, future generations have been tried to be shaped in line with the political views of governments within the framework of national education, and in doing so, interventions have been made from time to time especially in textbooks. This study will examine the education policies in

¹ Bu makale Hacer Kadı’nın (2019) “Halifelik’in Kaldırılması ve Tarih Ders Kitaplarında Dönemsel Olarak Farklılıklarının Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezi verilerinden hazırlanmıştır.

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, e-posta: hacerkadi26@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5093-7155

Turkey and the approach towards the phenomenon of the Caliphate in the history textbooks during the military coup periods 1960 and 1980. In this study, general education following the 1960 and 1980 military coup periods will be discussed with a comparative method. The universe of the study is history textbooks. However, considering that this universe will require an overall study, the caliphate phenomenon in the history textbooks of 1960 and 1980s will be discussed. In this context, the perspectives on the phenomenon of the Caliphate during the mentioned periods together with their differences and similarities will be revealed.

Keywords: Education Policies of 1960 and 1980s, History Textbooks, The Caliphate.

Giriş

Eğitim politikalarının hükümetlerin siyasi görüşleri doğrultusunda ele alındığı bilinen bir gerçektir. Çünkü üzerinde çalıştığı hammaddenin toplumdaki gelen ve topluma giden insan oluşundan kaynaklı olarak gelecek nesillerin şekillenmesi hükümetlerinde geleceğini garanti altına alacaktır. (Tural ve Karakütük, 1991: 19). Bundan yola çıkarak Türkiye’de eğitim politikaları her bir hükümet döneminde siyasi partilerin görüşlerine göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırma konusu içerisinde ele alınan 1960 ve 1980 darbeleri sonrasında eğitim politikalarına bakmak gerekmektedir.

1960 darbesi sonrası dönemi Millî Eğitim’in temel ilkesi, her yaşta yurttaşları eşit eğitim imkânları içinde, yetenek ve kabiliyetlerine göre en üstün seviyede yetiştirmek; milletimize ve insanlığa yararlı iyi ve verimli yurttaşlar hâline getirmek; sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının uygulanması için gereken çeşitli vasıftaki insan gücünü hazırlamak olmuştur (7. Millî Eğitim Şurası, 1962).

1980 darbesi sonrası dönemi Millî Eğitim’in temel ilkesi ise, ülkenin politik, sosyal, ekonomik, kültürel ihtiyaç ve gerçeklerine dayalı, Millî eğitim politikası temeline oturtulmak gerekir. Bu ilke millî dayanaklarımızı güçlendiren, çağdaş görüşlere yer veren, devlet kalkınma plan ve hedefleriyle uyum sağlayan, eğitim ve öğretimde, mesleki teknığe ağırlık veren okul-endüstri ilişkisini geniş şekilde ele alan, bilim ve teknolojiyi esas alan temele dayanmıştır (10. Millî Eğitim Şurası, 1981).

İki dönemin eğitim politikası karşılaştırıldığında temel konularda (eşitlik, yeteneğe göre eğitim) herhangi bir fark olmadığı görülecektir. Her iki eğitim politikası da pragmatisttir. Ancak 1980 sonrası Millî eğitime “millî” vurgusu yapıldığı dikkat çekmektedir. Yine 1980 sonrası çağdaşlığa vurgu yapılarak teknik eğitime önem verilmiş ve eğitimin kalkınma ile uyumuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla 1980 sonrası Türkiye’de neo-liberalizm ile birlikte önem kazanan bilim ve teknolojinin eğitim politikalarına girdiği görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Halifeliğin kaldırılmasının yapılan anayasa değişiklikleri sonrasında tarih ders kitaplarında nasıl okutulduğu ve bir zihniyet dönüşümünün yaşanıp yaşanmadığını ortaya koymak makalemizin esas amacıdır. Bu bağlamda Halifeliğin kaldırılması tarih ders kitaplarında yıllara göre incelenerek karşılaştırma yöntemiyle değerlendirilecektir. Bu karşılaştırmada 1960 ve 1980 darbeleri sonrasında basılan tarih ders kitapları ele alınacaktır.

Halifeliğin kaldırılması 1924 yılından günümüze kadar zaman zaman tartışma konusu olmuş önemli bir olaydır. Halifeliğin kaldırılması ve tarih ders kitaplarında okutularak bir zihniyet dönüşümü yaşanıp yaşanmadığına dair bir çıkarımı ortaya koymak esas hedefimizdir. Halifeliğin kaldırılması 1924 yılından bugüne kadar her yıl tarih ders kitaplarında okutulmuş olup anlatımda nasıl bir değişim yaşandığı makalemizde değineceğimiz temellere dayanmaktadır. Amacımız, Halifeliğin kaldırılmasının 1960 ve

1980 darbeleri ile 1961 ve 1982 Anayasaları sonrasında tarih ders kitaplarında nasıl değerlendirildiği ve dönemsel farklılıkların değerlendirilmesidir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Halifeliğin kaldırılmasının tarih ders kitaplarında nasıl işlendiği, yapılan anayasa değişiklikleri sonrasında basılan kitaplarda nasıl işlendiği ve bir zihniyet değişimi yaşanıp yaşanmadığına değinilmiştir. Yapılacak olan çalışma karşılaştırma yöntemine göre hazırlanmıştır.

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini halifeliğin kaldırılmasından günümüze kadar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutulan tarih ders kitaplarıdır. Araştırmanın evrenini temsil edebilecek örneklemi ise tarih ders kitaplarının 1960 – 1989 yılları arasındaki basımları oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, tarih ders kitaplarında “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusunun incelenmesi söz konusu olduğundan özellikle tarih ders kitapları incelenmiştir. Dolayısıyla deney, anket ve saha teknikleri kullanılmamıştır. Kitaplar, süreli yayınlar, tezler, başvuru eserleri, resmi yayınlar (istatistikler), özel belgeler veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasıyla genel bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutulan tarih ders kitapları, üniversite kütüphaneleri, YÖK Tez Tarama Merkezi ve çeşitli ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. MEB Şura Kararları ile 1960 ile 1980 darbeleri sonrasında hükümetlerin eğitim politikalarından da yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili çeşitli makalelerden ve internette yer alan bilgilerden de yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

MEB 11. sınıf tarih ders kitaplarından elde edilen verilerin değerlendirmesi yapılmış ve dönemsel olarak okutulan kitaplarda “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusu analiz edilmiştir. Değerlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmuş en önemli nokta yapılan darbeler sonrası tarih ders kitaplarında halifeliğin kaldırılmasının nasıl ele alındığı olmuştur. İncelenen ve analizi yapılan kitaplarda öznellik ve nesnellik, konunun kaç sayfada anlatıldığı, MEB Şura kararları ve hükümetlerin eğitim politikalarının kitaplara nasıl yansıdığı, 1960 ve 1980 darbeleri ile 1961 ve 1982 Anayasaları sonrası dönemin etkileri gibi çeşitli etkenler araştırılmış ve karşılaştırılarak incelenmiştir.

Bulgular

1960-1980 Askeri Darbeler Dönemi Halifeliğin Tarih Ders Kitaplarına Yansıması

Tarih ders kitaplarında “Halifelik” kavramının daha çok Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra “kaldırılması” üzerine durulmaktadır. Kaldırılmasıyla birlikte laiklik ön plana çıkmış, din siyasetten ayrılmış ve din kişilerin vicdanına bırakılmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, çağdaş devletler seviyesinde itibar göremeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimin “millî” bir sistem içinde ele alındığı görülmektedir. Parlamenter sisteme ara verildiği dönemlerde dahi eğitimin “millî” olmasından vazgeçilmemiştir. 1960 ve 1980 askeri darbe dönemlerinde de aynı şekilde eğitim, Millî sınırlar içerisinde yürütülmüştür. Çalışma konusu sınırları

içerisinde söz konusu iki dönem, eğitim politikası açısından ele alınacaktır. Söz konusu eğitim politikaları içerisinde tarih ders kitaplarında Millî eğitim anlayışı çerçevesinde “halifelik” kavramına nasıl yaklaşıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada nitel yöntem başta olmak üzere karşılaştırmalı yöntemle iki döneme ait eğitim politikaları ile tarih ders kitaplarında halifelik’in nasıl ele alındığı analiz edilecektir.

1960 – 1980 Darbeleri ve Sonrası Genel Hatları ile Eğitim Politikaları ve Millî Eğitim Şuraları

Türkiye’de 1960 ve 1980 darbeleri ile sonrasında çıkartılan 1961 ve 1982 Anayasaları, kurulan hükümetlerin eğitim politikaları, Millî Eğitim Şuralarında alınan kararlar eğitim politikalarını belirlenmesinde önemli etken olmuştur. Bu eğitim politikaları okullarda okutulacak kitaplarda da etkisini göstermiştir.

1960 ve 1980 yıllarında gerçekleşen askeri darbelerle yönetimde askeri unsurlar egemen olmuş ve sonrasında ülkemiz koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Siyasetteki istikrarsızlık eğitimde de kendini göstermiştir, bu duruma en iyi örnek sık sık Millî Eğitim Bakanı’nın değişmesi gösterilebilir.

Siyasi hayatta yaşanan hareketlilik eğitime yansımış, kurulan hükümetler ve bu hükümetlerin eğitim politikaları çeşitlilik göstermiştir. 1961 Anayasasının 50. maddesinde; *“Halkın eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevidir. İlköğretim, kız-erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devletin okullarında parasızdır.”* ifadesi yer almaktaydı.

1960 Anayasası çerçevesinde hazırlanan Cemal Gürsel, hükümetinin programının ilham kaynağı olarak; Birleşmiş Milletler Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, hukuk prensipleri, ulusal ruh ve gereksinimlerden doğmuş olan eski anayasa ile gelenekler ve yurdun özelliklerini göstermiştir. Hazırlanmış olan bu hükümet programında, Millî Eğitim Davası “baş dava” olarak nitelendirilmiş demokrasinin kökleşmesi, özlenen iktisadi refahın tahakkukunun ancak büyük kitlelerin ve yeni yetişen nesillerin Millî Eğitim’den en geniş ölçüde yararlanmasına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, Millî Eğitim teşkilatını ve programını, içinde bulunduğu istikrarsız durumundan kurtarmak ilk hedef olarak belirlenmiştir. Millî Eğitimi durgun halinden çıkarıp, yapıcı ve başarılı bir hale getirmek amaçlanmıştır (Akça, 2007: 32).

Orgeneral Cemal Gürsel 1960-61 eğitim-öğretim yılının başlaması nedeniyle yaptığı konuşmasında öğretmenlerden, öğrencilerin vatanperverlik, ulusuna karşı saygı ve gerçeklere bağlı olma duygularını geliştirmelerini, halkın tamamının eğitimini sağlamanın en önemli hedefleri olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde eğitimin ezberci yapıdan kurtulması fikri savunulmuş ve dönemin Millî Eğitim Bakanı Prof. Bedrettin Tuncel 1960-61 eğitim-öğretim yılının açılışında yaptığı konuşmada: *“...ülkümüz, düşünebilen kişiler yetiştirmek olduğuna göre ezbercilik denen çok tehlikeli anlayışla savaşmak zorundayız.”* diyerek bunu doğrulamıştır (Akça, 2007: 33).

8. Millî Eğitim Şurası (1970) açılış konuşmasında dönemin Millî Eğitim Bakanı Orhan Oğuz ezberci sisteme değinerek şunları söylemiştir: *“Öğrencilere bilgi yükleme, bir nevi ansiklopedimiz ile onları ezbere sevk etme yerine; onlara öğrenme, inceleme yollarını gösteren, bilimsel düşünme ve araştırma yeteneğini kazandıran bir esası getirmek istiyoruz. Bu suretle herkes, kabiliyetine göre yükseköğretim dalına, iş hayatına veya hem yükseköğretime hem de hayata hazırlanma durumunda olacaktır. Her öğrenci için dikey ve yatay geçiş imkânları tahsis edilmiştir. Ortaöğretimin ikinci kademesinin ilk yılı yöneltme işlemine tahsis edilmiştir. Bu yöneltme zorlayıcı ve gücendirici değil, yol gösterici ve özendirici esaslara bağlanmaktadır.”*

Akça (2007)’nin aktardığına göre darbe sonrası kurulan 1. ve 2. Demirel hükümetlerinde *“Millî Eğitim” politikasına önem verilmiştir. Bu politikanın temelinde, vatandaşın “tam anlamıyla*

kalkınması”, “*Millî şuuru hakim kılarak yetişmesi*” gibi kavramlar yer almaktaydı. Millî eğitim davasının, Türkiye’de özgürlükler ve demokratik düzenin temelini besleyen bir kaynak olduğu kadar, ülke kalkınmasının da en güçlü araçlarından biri olduğu vurgulanmıştır. Programda, düşük olan okur-yazar oranını yükseltmek, temel eğitime paralel olarak orta öğrenim, teknik öğrenim ve yükseköğrenim faaliyetlerini gerçekleştirmek, bütün köyleri okula kavuşturmak, orta öğrenimin öğretmen gereksinimini karşılayabilmek için yetişmiş elemanların meslekte kalmalarını sağlayacak önlemleri almak amaçlar arasında gösterilmiştir. Bu dönemde diğer hükümet programlarından farklı olarak laiklik kavramı üzerinde daha fazla durulmasına karşın, laikliğin vatandaşın dini gereksinimlerini baskı altında tutan, din ve ibadet özgürlüğünü, din eğitimini kısıtlayan bir çerçeve içinde düşünülmesinin olanaksız olduğu, ülkede manevi inanç gereksinimini kargılayacak şekilde din eğitimine önem verileceği vurgulanmıştır. İkinci döneminde Demirel Hükümeti programında, din ve vicdan hürriyeti üzerinde oldukça fazla durmuştur. İmam-hatip liselerinin ıslahı ile din adamlarının günün koşullarına uygun “*adil ücret*” almaları gerektiği belirtilmişti. Aynı hükümet programında her alanda kalkınma halinde bulunan ülkede, maddi kalkınmanın yanı sıra manevi inanç gereksinimini karşılayacak, modern hayatın şartlarına uygun, iyi eğitim görmüş din adamlarının yetiştirilmesi planlanmıştır.

Kurulan diğer hükümet programları da bu şekilde devam etmiş, eğitim politikaları belirlenmiş ve bu politikalar eşliğinde eğitimi şekillendirme amaçlanmışlardır.

1960 darbesi sonrası eğitim politikaları askeri ideolojiyi bünyesinde hissettirmemişti. Ancak 1980 darbesi sonrası askeri rejim ideolojisi eğitime yansımış ve ilk olarak 1 Şubat 1982 tarihli Tebliğler Dergisinde ayrıntılı olarak duyurulmuştu. Millî Eğitim Bakanlığı Savunma Sekreterliği’nden kamu kuruluşlarına gönderilen bu duyurunun ilk kısmı Kamu Kuruluşları ve Millî Beraberlik; ikinci kısmı, Kamu Kuruluşlarında Tarafsızlık ve Cumhuriyete Bağlılık; üçüncü kısmı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk Milliyetçiliği ve Atatürk Milliyetçiliğine ilişkindir. Bildirinin son kısmında, Psikolojik Savaş ve Psikolojik Savunmaya ilişkin bir konferansın bilgileri de yer almaktadır. Sık sık dinin yasakladığı şeylerden kaçınma ve icaplarına uyma biçiminde uyarılar yer almıştır.

Sakaoğlu (1992), hükümet programlarında bulunan eğitimde birlik ilkesine aykırı uygulamaların sona erdirileceği ve Atatürk ilkelerinin her kademedede egemen kılınacağı vurgulandığı ancak 1950-1980 arasında kısa fasıllar dışında, “*milliyetçi muhafazakar*” iktidarların işbaşında olmasına rağmen, 1979’daki hükümet programında eğitimin “*Beynelmileci ve Marksist*” tesirlerden kurtarılacağı vaadinde bulunulmasını da enteresan bulmaktadır.

9. Millî Eğitim Şurası (1974)’nda Türk millî eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerinin, Atatürk inkılaplarına ve Anayasa’nın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlâkî, insanî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa’nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek; Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek; İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak temel ilke olarak benimsenmişti.

Hesapçıoğlu (2009), 12 Eylül 1980 sonrası çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Yasası, 1950'li yıllar ile eğitimde başlayan Amerikan etkisinin yükseköğretim alanı için Fransız etkisinden Amerikan etkisine geçişinin perçinleştiğini vurgular.

Ayrıca 1982 Anayasasınının 134. maddesi gereğince “*Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayesinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzel kişiliğine sahip Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*” kurulmuştur (Koçak, tarihsiz: 8).

11. Millî Eğitim Şurası (1982)'nda gündemdeki konular Millî Eğitim hizmetlerinden öğretmen ve eğitim uzmanları, öğretmen eğitiminin gelişimi, öğretmen eğitiminde hizmet öncesi sorunlar ve öneriler, eğitim uzmanlarının eğitimi, öğretmen ve uzmanların hizmet içi eğitimi, öğretmen ve uzmanların sorunları, çözüm ve önerileri şeklinde belirlenmiş ve bu bağlamda kararlar alınmış ve uygulamaya konulmuştur.

12. Millî Eğitim Şurası (1988)'nda geniş konu başlıkları altında toplanılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Şuranın açılış konuşmasını dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Celal Güzel yapmış ve Türkiye'de, ekonomik ve sosyal birçok konuda gerçekten, özellikle son 5 yılda önemli adımlar atıldığını belirtmiş ve bu adımların 21. Yüzyılın başında dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında iddialı olmak istiyorsak, önemli bir role sahip olmak istiyorsak, mutlaka Millî eğitimimize daha fazla önem vermek zorunda olduğumuzu vurgulamıştır.

Sonuç olarak 1960'dan 1980'e eğitim alanında birçok yenilik ve ilkelere adım atıldığı göze çarpmaktadır. Eğitim, her yaştan her kesime hiçbir ayırım gözetmeksizin yürütülmeye çalışılmış, öğrencilere, öğretmenlere yeni olanaklar sunulmuştur. Başta Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, kültür değerlerine duyarlı ortak tarihe sahip çıkan, genç nesiller yetiştirmek dönemin eğitim anlayışının göze çarpan özelliklerinden sadece bazıları ve en önemlileridir.

1960 Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Halifelik

1960 ve sonrasında okullarda okutulan Karal (1964)'ın kaleme aldığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı tarih kitabında halifelik beş sayfada anlatılmıştır. Karal aynı kitabı 1964 yılından sonra 1966-1967-1968-1969-1973-1974 ve 1975 yıllarında da okutulmuştur. Farklı tarihlerde basılan Karal'ın kitaplarında konu anlatımı bakımından bir değişiklik olmamış yalnızca 1969 yılı ve sonrasında basılan kitaplarda halifeliğin kaldırılması tarihi “3 Mart 1924” tarihi yerine “3 Mart 1942” şeklinde basılmış ve yanlış 1975 yılı basımı dahil düzeltilmemiştir.

Kitaplarda “*Osmanlı'da Halifelik*” başlığı altında, halifeliğin ne olduğu sorusu yanıtlanmış ve halifeliğin Osmanlı'ya nasıl geçtiği anlatılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi (1517) ile halifeliği devralan Osmanlı padişahları, bu tarihten sonra halifelik unvanını da kullanmaya başlamışlardır. Özellikle ulema sınıfı dini kullanarak geniş imtiyazlar elde etmiştir. Böylelikle halifeliğin gerçek manasını kaybetmesi din ve devlet için gerileme sebepleri arasında sayılmıştır. Halifeliğin kullanılarak II. Abdülhamit Dönemi Panislamizm politikası ile din birliği altında Osmanlı'nın toprak bütünlüğü korunmaya çalışılmış ancak I. Dünya Savaşı sırasında Araplar arasında yaygınlaşan milliyetçilik fikirlerinin yayılması ile ümmet birliğinin tesirini göstermediği görülmüştür. Millî Mücadele Dönemi de padişah ve halife olan Vahdettin'in halife ordusu kurarak Millî Mücadele'ye karşı durması sonucu saltanat kaldırılmış ve halifelik unvanı Osmanlı sülalesinden Abdülmecit'e verilmiştir.

Kitabın “*Abdülmecit Efendi'nin Halifeliği*” başlığı son halife olan Abdülmecid'in halifeliği kullanarak cumhuriyete karşı propaganda yapmaya başladığını ve “*Taraftarlarının Gayreti*” başlığı altında da halifelğe taraftar kişilerin dini yetkileri olan Abdülmecit'e siyasi yetkilerinin de verilmesi gerektiği konusunda söylevlerde bulunmaya başladıklarına değinilmiştir: Bunlar arasında Afyonkarahisar milletvekili Şükrü Efendi'de vardır. Ona göre, halifenin onaylamadığı herhangi bir kanun şeriata aykırıdır ve bu Allah'a isyan demektir. Yine Mısır'a kaçan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de hilafetle saltanatın ayrılmasının dinsizlik olduğu konularında gazetelere beyanlar vermişti. Ayrıca çeşitli gazetelerde halifelik giderse Türkiye'nin kıymeti olmayan bir devlete dönüşeceğine dair yazılar neşredilmiştir.

Bu kısımdan sonra kitapta, halifeliğin 3 Mart 1924'te kaldırıldığına ve Abdülmecit'in ailesiyle birlikte yurtdışına çıkarıldığına değinilmiş, bütün ilmi müessese ile okulların Maarif Nezareti'ne bağlanarak Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırıldığından ve 5 Mart sabahı da Abdülmecit'in İsviçre istikametinde Türkiye topraklarını terk ettiği anlatılmıştır.

Kitabın “*Hilafetin Kaldırılmasının Önemi*” başlığında, halifeliğin dini bir müessese olması yanında siyasi bir müessese özelliği de taşıdığı ve cumhuriyetin hak ve yetkileri karşısında hilafetin yaşama imkânı olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca halifeliğin kaldırılarak çağdaş bir devlet seviyesine yükseltilmesi ile dış siyasette devletlerle güvenlik esasına dayanan bir münasebetin kurulması için kaldırılmasının gerekliliğine değinilmiştir.

1980 Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Halifelik

Su ve Mumcu (1981) tarafından hazırlanan “*Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi*” kitabında halifelik, üç sayfa olarak “*Halifeliğin Anlamı*”, “*Halifeliğin Kaldırılması*” ve “*Halifeliğin Önemi*” başlıkları şeklinde halifelik üç başlık altında ele alınmıştır. “*Halifeliğin Anlamı*” başlığı altında İslam dinin kurucusu Hz. Muhammed'in aynı zamanda bir devlet yöneticisi olduğu ve Araplar arasında bir devlet düzeni kurduğuna yer verilmiştir. Vefatından sonra devletin idaresini eline alanlar halife olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bir kişinin halife olması için Peygamber kabilesi Kureyş'ten gelmesi gerekiyordu. Ancak Moğollar zamanında bütün halife sülalesi katledilmişti. Söz konusu başlık altında bu detaylardan sonra Mısır'da bulunan Kölemen Devleti'nin Kureyş kabilesinden olmasa bile halifeliği devam ettirdiği ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ile İslam halifeliğinin Osmanlı Devleti'ne geçtiğine değinilmektedir. Ancak Osmanlıların Kureyş soyundan olmadıklarından bu durumun Araplar tarafından kabul görmediği örneklenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında bir kısım Araplar, Osmanlı Devleti'ne yüz çevirerek İngilizlerle işbirliği yapmışlar ve devlete isyan etmişlerdir.

Aynı kitabın “*Halifeliğin Kaldırılması*” başlığı altında Cumhuriyetin ilanı ile halifeliğin bir hükmünün kalmadığı ve cumhuriyet idaresi altında halifeliğin devam etmesinin mantıksızlığı ortaya koyulmuştur. Eski rejim yanlıların Abdülmecit etrafında birleşerek cumhuriyet karşıtı propagandalara başlamaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde halifeliğin kaldırılmasına karar verildiği yer almaktadır. TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihli oturumunda halifelik kaldırılmış ve son halife Abdülmecit ailesiyle birlikte yurt dışına çıkarılmıştır.

Aynı kitabın “*Halifeliğin Kaldırılmasının Önemi*” başlığı altında halifelik gereksiz bir kurum olarak görülmüş, etkisinin sadece Sünni Türkler üzerinde görüldüğüne vurgu yapılmış ve Millî egemenliğin hakim olduğu bir devlette halifeliğin sadece çıkar gruplarına hizmet edeceğine değinilmiştir. Ayrıca halifeliğin kaldırılması ile laik bir düzene geçişin hızlandığı vurgusu ile din sadece vicdanlara bırakılmıştır. Su ve Mumcu (1987) tarafından hazırlanan tarih kitabı 1987'de tekrardan okutulmaya başlanmıştır. Ancak 1981'de basılan “*Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi*” kitabının 1987 baskısında kitabın adına “*Atatürkçülük*” eklenmiştir.

Su ve Mumcu (1986) kitapta halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra “*halifeliğin kaldırılmasının önemi*” başlıklı bir konuya da değinilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının önemini iki başlıkta veren kitap ilk olarak fiili olarak uzun yıllar önce işlevini kaybettiğini ikinci olarak da laikliğe geçişte çok önemli bir adımı oluşturduğunu anlatmıştır. Kitap laiklik aşamasındaki önemine ayrı bir paragraf ayrılarak değinmiştir.

Kitaplarda Hz. Muhammed’in devlet başkanı olduğu ve dinsel kurallar koyduğundan bahsedilmiş halife kavramı üzerinde durularak artık halifelerin dinsel vasıflarının olmadığı sadece yönetim alanında Hz. Muhammed’in yerine devlet yönetimi sağlamak olduğu anlatılmıştır. “... *Görevi, Hz. Muhammed’in yerine devleti yönetmekti, dinsel kurallar koyamazdı. Çünkü Peygamberin ölümü ile artık dinsel kural koymak imkanı kalmamıştı. Böylece halifeler, yalnız İslam Devletini yönetmekle yükümlü kimselerdi.*” (Su ve Mumcu, 1984: 179)

Su ve Mumcu (1986) tarafından hazırlanan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*” ders kitabı 1988 yılından sonraki basımlarında Güler Şenünver, Nilay Işıksalan ve Hamiyet Bican tarafından yeni baskıya hazırlanıp yayımlanmıştır.

Parmaksızoğlu (1981)’nin hazırladığı “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” adlı ders kitabında “*halifelik*” iki sayfada anlatılmıştır. “*Halifeliğin Kaldırılması*” adlı başlıkta cumhuriyet rejiminden tedirgin olanların halifelikten medet umduklarından, Abdülmecit Efendi’nin halife seçildikten sonra makamı ayrıcalıklı görerek kendisini halife seçen Meclis’e teşekkür dahi etmediğinden bahsedilmiştir. Hâkimiyetin kendisinde toplandığı gibi bir yaklaşımla bu anlayışın cumhuriyetin önüne geçmemesi ve dinin politikaya alet edilmemesi gibi gerekçelerle halifeliğin kaldırıldığına değinilmiştir. Ayrıca söz konusu başlıktan sonra “*Halifelik Nedir?*” başlığıyla da cumhuriyetin, halifeliğin üstlenmiş olduğu bütün yetkileri eline aldığını ve bu konuda sadece Meclis’in söz sahibi olabileceği vurgusu yapılmıştır.

Kitapta halife olma şartlarına değinilmiş, halifenin yerini Büyük Millet Meclisi’nin aldığı anlatılmıştır. Bazı politikacıların halifeliği meclisin üzerinde tuttukları hatta Vahdetin’in kaçışı üzerine halife seçilen Abdülmecid Efendi’nin de bu tutumda olduğu anlatılmıştır. “*İstanbul’da atalarından Sultan Fatih’in giysilerine benzer kılıkarla Cuma namazlarında halka kendini gösteriyor.*” Halife Abdülmecid Efendi’nin takındığı tavır, Mustafa Kemal’in üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve meclis açılış konuşmasında bu duruma değinerek politikaya alet edilmemesi için gerekli önlemin alınmasını belirtmiştir. Bu önlemin 3 Mart 1924’te kabul edilen bir yasayla halifeliğin kaldırılması olduğuna değinilmiştir. (Parmaksızoğlu, 1983: 127).

Sonuç

1960 ve 1980 dönemleri tarih ders kitaplarında cumhuriyetin ilanı ile birlikte halifelik kurumuna gerek kalmadığı vurgusu yapılırken cumhuriyet karşıtı olanların halifelik etrafında toplanarak cumhuriyete karşı iyi niyet beslemedikleri ele alınmıştır. Halifelik, 1960 sonrası ders kitaplarında genişçe yer tutarken 1980 sonrası daha kısa olarak ele alınmıştır. Milli Eğitim politikası altında ümmetçilik anlayışının çağdaşlıkla bağdaşmayacağı ayrıca halifelik başlığı altında kısaca ele alınmıştır. Her iki dönemde de halifeliğin kaldırılması, Türkiye’yi çağdaşlaştıran inkılaplar arasında sayılmıştır.

Bunların yanı sıra 1983 sonrası Atatürkçülüğün, ders kitaplarına girdiği görülmektedir. 1960 ve 1980 darbeleri ve sonrasında ilan edilen 1961 ve 1982 Anayasaları sonrasında basılan ve okullarda okutulan tarih ders kitaplarındaki “*Halifelik ve Halifeliğin Kaldırılması*” konularında genel itibariyle öznel ifadeler yer almış, günümüze geldikçe de bu durum nesnellik kazanmıştır.

1960 yılından sonra basılan ve okullarda okutulan tarih ders kitaplarında göze çarpan en önemli nokta nesnellik arttıkça “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusuna ayrılan sayfa sayısının azalmış olmasıdır.

Hükümet politikalarının halka aktarılmasında okulların önemli bir araç olduğu her dönem bilinen bir gerçektir. Buna bağlı olarak 1960 ve 1980 yıllarından sonra okutulan kitaplarda dönemin hükümetleri politikalarını gerçekleştirmek için araç gördükleri okullarda bu uygulamayı gerçekleştirmek için çalışmışlardır.

1960 yılından sonra hükümetlerin eğitim politikaları, yapılan darbelerin gerekli olduğunun anlatılması üzerinedir. Eğitim politikaları belirlenirken hükümetlerin anlayışları etkili olmuştur. Kitaplardaki “*halifeliğin kaldırılması*” konusuna gelince darbeler öncesi ve sonrasında en belirgin özellik, halifeliğin kurum olarak kaldırılmasının Türkiye Cumhuriyeti açısından ve ülkenin geleceğinin iç - dış tehditleri bertaraf etmek için gerekli olduğu yönündedir.

Kaynakça

7. *Millî Eğitim Şurası* (5-15 Şubat 1962).
 8. *Millî Eğitim Şurası* (28 Eylül-3 Ekim 1970).
 9. *Millî Eğitim Şurası* (24 Haziran-4 Temmuz 1974)
 10. *Millî Eğitim Şurası* (23-26 Haziran 1981).
 11. *Millî Eğitim Şurası* (8-11 Haziran 1982).
 12. *Millî Eğitim Şurası* (18-22 Haziran 1988).
- Akça, N. (2007). *Demokrat parti iktidarından 1980 ihtilaline eğitim politikaları ve bu politikaların tarih ders kitaplarına yansımaları*. Yüksek lisans tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Doğan, M. (2005). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar.
- Elban, M. (2015). *Tarih ders kitaplarında Millî kimlik ile ilişkili görsellerin incelenmesi (1930-2014)*. Doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Güney, C. A. (2007). *Türkiye'nin değişen siyaset ve kamu yönetim anlayışları çerçevesinde meb talim ve terbiye kurulu başkanlığının tarihsel gelişimi*. Yüksek lisans tezi. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Hesapçioğlu, M. (2009). Türkiye’de cumhuriyet döneminde eğitim politikası ve felsefesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (29), 121-138.
- Karal, E. Z. (1964). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1960)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1966). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1960)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1967). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1969). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1973). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.
- Karal, E. Z. (1974). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.

Karal, E. Z. (1975). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Ankara: Millî eğitim.

Koçak, K. (tarihsiz). *Cumhuriyet döneminde hükümet programlarının tarih eğitimine yansımaları*.
<https://docplayer.biz.tr/39040311>. (erişim tarihi:28.11.2018).

Parmaksızoğlu, İ. (1983). *Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara:
Millî Eğitim.

Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim.

Su, M.K. ve Mumcu, A. (1981). *Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi*. Ankara: Millî Eğitim.

Su, M.K. ve Mumcu, A. (1984). *Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi*. Ankara: Millî Eğitim.

Su, M.K. ve Mumcu, A. (1986). *Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi*. Ankara: Millî Eğitim.

Su, M.K. ve Mumcu, A. (1987). *Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi*. Ankara: Millî Eğitim.

Tural, N. ve Karakütük, K. (1991). Eğitim Politikası. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 15 (82), 16-24.